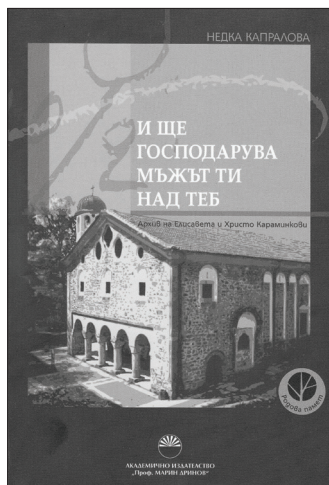

МЪЖКОТО ГОСПОДСТВО И ВЪЗРОЖДЕНСКАТА БЪЛГАРКА

Недка Капралова. *И ще господарува мъжът ти над тебе.* (Още за жените в културата) Архив на семейство Елисавета и Христо Караминкови. София, 2013. ISBN 978-954-322-622-1

Книгата на Недка Капралова е събитие в българската литературна наука и тя трябва да бъде оценена с по-широк поглед върху цялостната „интелектуална конюнктурa“ на нейната поява. На първо място, тъй като този интердисциплинарен труд излиза в момент на интензивен и разнообразен по своите изследователски импулси интерес към литературата и културата на Българското възраждане. Читателската рецепция, епистолографията, етностереотипите, публичността, емоциите, стиха, въображението за Европа и света, жанрологията, междутекстовостта, масовите четива, реториката, еротиката, женското творчество, меценатството, „погребаните книги“, литературните образи на тялото, болестта и меланхолията вече откроява нови проблемни сфери, интерпретаторски подходи и впечатляващи резултати. Те промениха старите масови представи за научния труд по възрожденска литература като тежко и скучновато книжно тяло, което, озаглавено с име на голяма историческа лич-

ност (или неин „спътник“) и със задължителното подзаглавие „живот и дело“, благородно очаква в библиотечен прах и академична тишина своите редки специализирани читатели – до един колеги на автора или негови студенти. С всички рискове и шансове рефлексията върху българската възрожденска литература днес са интегрална част от модерната хуманитаристика.

На второ място, изследването на Недка Капралова се включва косвено в особена ситуация на експериментално художествено многогласие около самата възрожденска епоха. В последно време с нещо тя активно привлича и съвременната българска литература. Такова условно обобщение изглежда обосновано, ако сравним белетристичното „възраждане на Възраждането“ днес с липсата на равностойни фикционални „завръщания“ в/ на други епохи, пример за които остава Средновековието в романите на Ем. Станев през 60-те – 70-те години. Казано мимоходом, сходна тенденция в източноевропейски контекст се наблюдава само при другите две literaturи – чешката и албанската, които единствени заедно с българската влагат в понятието Възраждане историсофски, етнополитически, митологизиращ, националноинтегриращ, културен и ценностен смисъл, различен от индивидуалистичния хедонизъм и естетско подражание на антично-центричния и итало-центричния Ренесанс. Между историзираща белетристична фикция и историографска конструкция, създавани синхронно в дадени обществени условия, винаги съществуват дискретни или демонстративни дискурсивни зависимости. В това ще ни убедят и най-беглите паралели между историческите романи на Уолтър Скот, Хенрик Сенкевич, Алоис Ирасек, Стоян Загорчинов, Фани Попова-Мутафова и Емилиян Станев, от една страна, и „духовете“ на съвременните им национални историографски концепции, от друга страна. Каквото и да се говори в споровете около романите „Пътуване по посока на сянката“ на Яна Буко-

ва и „Възвишение“ на Милен Русков, едно модерно литературноисторическо изследване все пак трябва да държи сметка и да дължи свой отговор на създадените в тях фикционални разкази и образи на възрожденските времена и Балканите, на българите и хора от други народи. Такова изследване просто би обогатило в по-широк социален и познавателен контекст стимулираното от художествената литература читателско внимание към Възраждането. И би могло да направи това, без задължително да провокира традиционалистите с радикално дисконтинуитетна интерпретация на възрожденската модерност или с агресивната, но не и фантастична теза, че романите на Я. Букова и М. Русков предлагат точно толкова „достовърни“ документи за реконструкция на епохата, колкото традиционно търсим в историите на Паисий Хилендарски, йеромонах Спиридон, Ю. Венелин и М. Дринов, във философските съчинения на Ив. Селимински, в повестите на Л. Каравелов, в поемите на Н. Геров, Н. Козлев, Г. Раковски и Хр. Ботев или в мемоарите на Ил. Блъсков. В една обособена линия взаимодействия между белетристична фикция и историколитературна дескрипция личат и при изразените вълни в българската „възрожденска“ (условен термин на Иван Радев) през 70-те – 80-те години. Те партнират или полемизират концептуално не само с художествената литература, но и с конфликтните аспекти на жанрово колебливи, частично документализирани, есеистични и квазификционални произведения, за които Възраждането е най-вече повод да бъдат казани (с доза иносказателен песимизъм и с различна според рационалните си аргументи убедителност) някои народопсихологически прозрения под знака на моралистиката, биографистиката, философията на историята и политическата критика. Така на свой ред споровете около „Българският Великден и страстите български“ на Т. Жечев и „Моят Богориди“ на З. Петров не само напомниха, че освен кандилото и книгата, буквара и байрака, пушката и пищова, чорбаджийската броеница и хъшовската чаша възрожденски българци с имена Стефан

Богориди, Алеко Богориди, Атанас Чалъков (Антим I), Василаки Великов, Александър Екзарх са държали в ръцете си други исторически атрибути, като княжески жезъл, сорбонски дипломи, министерски печат, ректорски регалии, патриаршески скиптер, акредитивни посланически писма и дори (все едно, мистифицирани или не) династични хералдически доказателства. Днес обаче, отдавна след годините на натрапен идеологически контрол, който неохотно позволи реабилитацията на „цариградските просветители“, след дилемите за „родното или чуждото“, отвъд страстите и сблъсъците на тяхното общество и време, разказите за всеки един от цариградските дейци като обществени дипломати по черковния въпрос пред висшите сановници на Отоманската империя, всъщност реабилитират елита, персонализма, частния свят, личния документ, собствения стил, индивидуалните усилия в името на високата обществена кауза и национална цел, изречените в човешка самота съмнения в колективния път. В такъв аспект книгата на Недка Капралова с автентичния „епистоларен роман“ и с поразителните „балзаковски“ сюжети за тежки роднински разриви между заемодатели и закъсали дължници води своя читател в социалния свят на българския възрожденски елит в двата ключови исторически топоса – Цариград на тежкия търговец и подбалканския Калофер, където прекарва дълги дни неговата просветена съпруга.

Последно, но не по важност, по силата на достойна традиция ние оценяваме като типични и задължителни черти в класическия образ на изследователя на Българското възрождане извороведските открития на неизвестни имена и „маргинални“ текстове. Такива открития стават все по-трудни с времето, а в художествената литература (при цялата изключителна сложност на боравенето с тази категория спрямо възрожденските текстове!) и все по-малко вероятни. Изглежда обаче, че публикувани ръкописи с определено документална основа, които иначе сензационно привлякоха българската читателска публика, като „Видрица“ на поп Минчо

Кънчев или „Факийско предание“ на Балчо Нейков, досега остават сериозно теоретично и класификаторско предизвикателство за литературната история. Оценена от извороведска гледна точка, „И ще господарува мъжът ти над тебе“ въвежда нов и ценен документален материал.

В това съчетание между силни теоретични импулси, културна актуалност и щастливо откривателство книгата на Недка Капралова изгражда изненадващи познавателни връзки между сферата на митологичните универсалии, свързани с женската инициация, и частния свят на най-интимните и най-драматичните човешки документи изобщо – писмата. При това писмата на Елисавета Караминкова (в моминство Ека Горанова), една високообразована (в Прага) и еманципирана възрожденска българка от елита, която живее в сложни кризисни отношения с много по-възрастния си консервативен съпруг и – като преводачка на феминистична литература – в логична дисхармония на ценности, вкусове и обществени идеали сред своите съграждани в Калофер, преди да се установи в Цариград. В Калофер Елисавета чака писмата от мъжа си, в които все по-често звучи недоволно мърморене за „празните“ и занимания и „отвеяните“ и разбирания по „женския“ и по други въпроси. Вечен инициационен архетип, дискриминационна символична власт, исторически модифицирана „ментална конюнктурa“ в „мъжкото господство“, чисто социални напрежения, върхлитаци семейната клетка, или нестихващи културни войни под знака на „gender“-а? В първата си част в главите „Жената в семейната и календарната обредност“, „Езотеричното в женското посвещаване“ и „Женското знание и библейският аналог“ книгата търси ерудирани и оригинални отговори на въпросите „какво знаят и какво умеят жените, какво им е забранено да знаят и умеят и защо им е забранено, а и доколко това е реална забрана“. Важен аспект в труда на Недка Капралова е вниманието към социалните параметри в историята на женската инициация от митологията, вехтозаветните времена и християнската традиция до „етиката и

духа“ на капитализма в неговите ранни български появи. Много труден изследователски проблем, защото нито във всекидневното, нито в циклите на семейно-календарната обредност, нито в тайните магически практики е възможно да се отдели с механична прецизност езотеричната символика от битовата прагматика: дълго време етнологията смята, че женската инициация се придобива автоматично с един физиологичен сигнал, след който момичето вече е възприемано в архаичната общност като жена, докато изпитанията от чисто социален характер са монопол на мъжа. Елитарността на Елисавета не е само в нейния статус като съпруга на богат търговец, а в онова, което социалните науки определят като главна роля на хората от елита – да доставят на обществото система от понятия и категории за възприемане, описание и оценка на света, както и ориентири за социално действие на индивида. Точно така звучи следващият откъс от писмо на Елисавета Караминкова с откровено свързаните категории на модата, телесните страдания, публицистиката, политиката и частния живот.

„...Капели си имам, а за ръкавици съвсем благодаря, защото с днешната पोща приех няколко чифта от Прага. Аз съм сега съвсем здрава; днес ма боли само глава малко и то е откак четох днешните вестници, те мя распалиха много. Различни хора, различни грижи. Един ся грижи за освобождението на отечеството си, а друг мисли да ся жени [...]. Когато отечеството страда и въздиша тогава ния ще ся радуваме; но то е таквози общо вълнение, което проникнува сърцето на секи събуден българин и ние като верни синове и дъщери на милото си отечество ще го жалеем ако и от друга старна да бъдем и весели.“ (стр. 122).

Силно свързана с френската култура и хуманитаристика, Недка Капралова не само въвежда в изследването си представителни имена на френски мислители, оперира уверено и критично с техните идеи, описателни методи и социализирани в наднационален контекст интерпретаторски „слогани“, като „дивата мисъл“ на Кл.-Л. Строс,

„мъжко господство“ и „символичен капитал“ на П. Бурдийо. „Френското“ у изследователката особено личи в онзи безкрайно чужд на умозрителността вдъхновен и същевременно дисциплиниран култ и дори понякога екстаз пред една произволна дата, реалитета, документа, биографичната траектория на конкретен човек, живял някога, микросвета на едно семейство и неговата библиотека. С други думи, всичко онова, което ни кара да четем като увлекателни романи от старо време френските истории на Средиземно море, на еретическото село Монтальо, на детството, на бащинството, на брачните отношения, на страха, на лудостта, на книгата, на фризуриите и перуките, на маниерите за хранене, на парфюмите, на абсента, на еротизма, на парите, на изтезанията, на затвора, на опиатите, на хигиената, на колекциите, на костюмите и на какво ли още не... Така четем и историята на Елисавета Караминкова в книгата на Недка Капралова. Очевидна е разликата с предмодерните (тактично казано) нагласи у нас и особено на Балканите

спрямо Историята, която непременно „се краде от други народи“, „учи“ и „вдъхновява“. Историята – ако свържем остро и лаконично казаното от К. Попър и Новия историзъм – няма никакъв смисъл, към нищо целенасочено не води, на нищо не учи и нищо не дава, освен насладата от нейния прочит. За образа и възкресения от Недка Капралова глас на възрожденката Елисавета Караминкова това важи сякаш още повече, защото драмата на женската еманципация никога не е имала и не може да има „окончателна развързка“ в социален смисъл нито в България, нито в антифеминисткия Изток, нито в ултрафеминисткия Запад. Само от потомците обаче зависи дали пред парадоксите и дилемите на днешния ден, в истинската наслада от прочитата на писмата на Елисавета Караминкова, ще се почувстват нейни съвременници, приели задължаващо ценно завещание, и благодарни адресати на нейното епистолярно наследство.

ЯНИ МИЛЧАКОВ